

PRVI HRVATSKI SLAVISTIČKI KONGRES

Uredništvo

Josip Bratulić
Stjepan Damjanović
Krešimir Nemeč
Marko Samardžija

Glavni i odgovorni urednik

Stjepan Damjanović

Adresa uredništva: Hrvatsko filološko društvo,
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO

PRVI HRVATSKI
SLAVISTIČKI KONGRES

Zbornik radova
I.

Zagreb , 1997.

Recenzenti

Vinko Brešić (Zagreb)
Karlo Gadanyi (Szombathely)
Peter Grzybek (Graz)
Ivo Pranjković (Zagreb)

Izlazak Zbornika pomogli su
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske
i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

CIP-Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

UDK 808.1 (063)

HRVATSKI slavistički kongres (1 ; 1995 ;
Pula)

Prvi hrvatski slavistički kongres
zbornik radova / [glavni i odgovorni
urednik Stjepan Damjanović]. - Zagreb :
Hrvatsko filološko društvo, 1998. - 2
sv. : 24 cm

Tekst i sažeci na više jezika.
- Bibliografija iza svakog rada.

ISBN 953-6050-14-5 (cjelina)

Sv. 1 . - 644 str.
ISBN 953-6050-88-9

PREDGOVOR

Prvi hrvatski slavistički kongres (Pula, 19-23. rujna 1995) okupio je prvi put u povijesti hrvatske i inozemne kroatiste te one slaviste kojima je i kroatistika dio znanstvenih nastojanja. Raspravljalo se, otvoreno, tolerantno i na doličnoj razini, o ovim temama:

1. Hrvatski jezik u svijetu,
2. Mjesto hrvatskoga jezika među slavenskim i drugim svjetskim jezicima,
3. Europski dosezi hrvatskoga jezikoslovlja: Stjepan Ivšić,
4. Hrvatska književnost XVIII. stoljeća,
5. Hrvatska književnost na krajevima stoljeća: modernizam i postmodernizam,
6. Hrvatska književnost u europskom kontekstu,
7. Hrvatskoglagojska i paleoslavistička problematika.

Svaka se spomenuta tema obrađivala u posebnoj sekciji, a u Zborniku, koji predajemo javnosti, čini zasebno poglavlje. Iznimka je samo druga tema koju smo, zbog velikog broja pristiglih priloga, podijelili u dva poglavlja:

1. Hrvatski – njim samim, i
2. Hrvatski u usporedbi.

Unutar svakoga poglavlja prilozi su razvrstani po abecednom redu autorskih prezimena. Uvodni dio Zbornika čine tri izlaganja koja su pročitana pred svim sudionicima prvoga dana kongresa.

Nadamo se da će tekstovi izlaganja s Prvoga hrvatskoga slavističkog kongresa objavljeni u Zborniku obradovati autore, ali i sve koji se zanimaju za znanstvena kroatistička istraživanja. Vjerujemo da Zbornik neće biti samo dokument o uspješnom znanstvenom skupu, nego će pomoći novim nastojanjima u proučavanju hrvatskoga jezika i književnosti te u traženju odgovarajućega mjesta kroatističkoj znanosti u domovini i inozemstvu.

Zagreb, 20. listopada 1997.

Stjepan Damjanović,
urednik Zbornika

ČETIRI STOLJEĆA HRVATSKE FILOLOGIJE Za novi pristup zanemarenom predmetu

U ovom kratkom i programatskom izlaganju "Četiri stoljeća hrvatske filologije" želim podastrijeti nekoliko teza o tome što je to hrvatska filologija, što je ona do danas bila, što bi trebala u budućnosti biti i zašto govorim o četiri stoljeća hrvatske filologije.

Ovaj put, međutim, ne želim izravno doticati tezu nekih slavista da je hrvatski jezik, a onda valjda i književnost, nastao u 19. stoljeću. Radije ću govoriti o tome što bi trebalo biti predmetom hrvatske filologije. Dakle intencija nije deskriptivni pristup već postojećem predmetu nego preispitivanje koncepta hrvatske filologije, odnosno pitanje, jesu li nam uopće poznate povijesne dimenzije i sadržaj samoga predmeta.

Na taj način želim izbjeći pristup čest, i kod hrvatskih slavista, da se predmet hrvatske filologije sužava na pitanje gramatičkih paradigmi (primjerice koji su nastavci u futuru prvom hrvatskog i srpskog jezika) ili u najboljem slučaju na "lijepu književnost" nastalu od 19. stoljeća na ovamo. Prednost cjelovitog pristupa predmetu vidim u činjenici da je on u svojoj povijesnoj i suvremenoj dimenziji toliko jedinstven da ga nitko ne može zamijeniti sa predmetom neke druge slavenske filologije, što se u prošlosti, nažalost, često događalo.

Svaka je od mojih teza, razumije se, diskutabilna. Međutim, pomanjkanje diskusije o novoj orijentaciji hrvatske filologije u samoj Hrvatskoj, u najboljem slučaju se diskutiraju pitanja pravopisa a sve drugo ostaje manje više po starom, zahtijeva određeni kritički početak.

Ako za polazište uzmemo tezu Jürgena Mittelstraßa da se društvene znanosti bave onim odnosno reflektiraju ono što je određeno društvo postiglo na svim područjima razvoja¹, onda bi predmet hrvatske filologije kao znanstvene discipline bio ono što je hrvatski narod od početka svoje pismenosti do danas ostavio kao svjedočanstvo svoje pisane kulture.

A prije točno 400 godina (1595) počelo je to što se zove znanstvena refleksija o hrvatskoj pisanoj riječi. Te godine, naime, izišao je ne samo *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum* u redakciji Fausta Vrančića nego se od istog vremena i Bartol Kašić trudio oko gramatike i rječnika hrvatskog jezika što je rezultiralo objavljivanjem i prve gramatike hrvatskog jezika *Institutiones linguae illyricae* (1604). Ne samo

¹ Usp. J. Mittelstraß, "Der Flug der Eule. 13 Thesen über Bildung, Wissenschaft und Universität", u: *Neue Züricher Zeitung*, 23./24. 10. 1988, str. 30.

ovim svojim djelom nego i drugim objavljenim i neobjavljenim radovima, primjerice *Ritualom rimskim* i štokavskim prijevodom Biblije on je napokon odredio smjer i hrvatske filologije i hrvatskog standardnog jezika, uključujući preko crkve i sve čakavce u štokavski jezični krug, odnosno u *općeni jezik*.

Predmet hrvatske filologije je kroz stoljeća ipak bio trojezičan: hrvatsko-glagoljska pismenost, latinska književnost i književnost na govornom jeziku (čakavska, štokavska, kajkavska). Povezivajuća struktura za sve ove književnosti, bez obzira u kojem carstvu su Hrvati živjeli, bio je i ostao liturgijski odnosno religiozni jezik. Neće stoga iznenaditi da je hrvatski glagoljski prvotisak (*Misal*) objavljen već 1483. a 1495. i *Lekcionar* Bernardina Splićanina na govornom čakavskom jeziku. U isto vrijeme pišu svoja djela na latinskom jeziku pjesnik i Dubrovčanin Ilija Crijević a i znanstvenik, teolog i filozof Juraj Dragišić iz Srebrenice u Bosni.

Isto tako neće iznenaditi da se štokavski jezik širi preko liturgijskih knjiga, tako da je već početkom 17. stoljeća u svim katoličkim crkvama od Istre do istočne Bosne posvema dominantan, to znači da se osim samoga kanona mise (latinski ili glagoljski) svi ostali obredi i sakramenti vrše na štokavskom jeziku. Ovdje samo spominjem *Pisciole i evangelija* Ivana Bandulavića (1613), koji je doživio najmanje dvadeset izdanja i prerada do sredine 19. stoljeća, *Nauk krstjanski* Matije Divkovića (1611), preko 30 izdanja u dva stoljeća, i *Ritual rimski* Bartola Kašića (1640), koji je također doživio više izdanja. Od istoga vremena propovijedalo se i u latinaškim i u glagoljaškim crkvama po *Besjedama* Matije Divkovića iz 1616. godine.

Tako su primjerice mnogi glagoljaški svećenici kanon mise čitali po glagoljskom Levakovićevom misalu (1631), čitanja su bila iz Bandulavićeva lekcionara, propovijed po *Besjedama* M. Divkovića a sve sakramente su podijeljivani po *Ritualu* Bartola Kašića. Osnovne sadržaje vjere puk je učio po *Nauku krstjanskom* M. Divkovića, B. Kašića odnosno Aleksandra Komulovića.

Dakle, da su Hrvati izabrali štokavski jezik za književni bilo je jasno najkasnije u prvoj polovici 17. stoljeća. Smo je približavanje kajkavaca ovoj normi trajalo nešto duže premda je i Ivan Belostenec u 1672. sastavljenom rječniku koristio primjerice štokavski rječnik *Blago jezika slovinskoga* Jakova Mikalje, a u crkvama se u Zagrebu često propovijedalo iz "dalmatinskih knjiga". Čak što više, kajkavska *Postilla* Antuna Vramca (1586) donekle je bila pod jezičnim utjecajem čakavskog Bernardinova lekcionara. Time već u 16. stoljeću dolazi do izražaja interdijalektalno prožimanje na hrvatskom jezičnom području, i to na najširoj komunikacijskoj osnovi preko katoličke crkve.

Je li ovako nacrtani višeslojni razvoj pratila hrvatska filologija u već skoro minulom stoljeću?

Mislim da nije, barem ne onoliko koliko je to mogla učiniti. Začuđuje da je od sve tri spomenute hrvatske književnosti u filologiji našega vremena najbolje prošla hrvatsko-glagoljska pismenost koja je dobila odgovarajuću znanstvenu pažnju. To valja zahvaliti, kako mi se čini, u dobroj mjeri gospođi Anici Nazor i manjoj grupi suradnika Staroslavenskog zavoda, koji organizacijski nisu bili ovisni o JAZU.

Mnogo goreg usuda bila je prošlih desetljeća hrvatska književnost latinskog jezika koju jedva tko da je istraživao, pogotovo ne slavisti. Dosta su međutim učinili kao pojedinci Branimir Glavičić iz Zadra (pr. Marulić) i Stjepan Krsić iz Rima (Biblioteca Ragu-

sina Serafima Crijevića), a tu valja spomenuti i djelatnost Splitskog književnog kruga i trud oko izdanja sabranih djela Marka Marulića, oko čega zauzeto radi Mirko Tomasović. Stotine važnih rukopisa hrvatskih autora leže tako neizdani, iz 15. stoljeća samo dvadesetak rukopisa Jurja Dragišića i nekoliko svezaka Ilije Crijevića.

Hrvatska štokavska književnost prije 19. stoljeća bila je i ostala, povijesno gledano, pastorče hrvatske filologije. Prvu svoju gramatiku Hrvati nisu još izdali, pogotovo ne u kritičkom izdanju i u hrvatskom prijevodu, a isto vrijedi za Mikalju, Kašićev prijevod Biblije, Bandulavića, Divkovića i Džamanjića itd. No zato je još prije desetak godina JAZU izdala više puta izdavano djelce *Salo debeloga jera* Save Mrkalja (1810)². Čak i noviji autori nisu bolje sreće, primjerice Tin Ujević u svojim takozvanim sabranim djelima. Tamo doduše možemo naći informaciju kako mu ne treba svećenika na sprovodu a stotinjak njegovih rukopisa, posebno vrijednih prijevoda i pokušaja još uvijek leže neizdani, tako i prijevod *Lucinde* Friedricha Schlegela. Sve je ove rukopise popisala Nevenka Košutić-Brozović još prije petnaestak godina³.

Iz svoga izlaganja o povijesnom razvoju predmeta hrvatske filologije i o razvoju same filologije želim zaključiti da je primarna zadaća iste discipline predočiti predmet svog istraživanja u čitavoj svojoj povijesnoj dimenziji. Deskriptivan pristup samo djelomično poznatom predmetu mora biti nedostatan.

Ovdje postavljam jednu pretpostavku i predlažem tri osnovne stvari za nužnu promjenu:

Pretpostavka je, po mome, da se mora uočiti ogroman značaj u hrvatskoj filologiji posvema zanemarenih liturgijskih štokavskih tekstova, izdanih i neizdanih, pogotovo onih iz 16. i 17. stoljeća, za razvoj i kodifikaciju hrvatskog književnog jezika. Kada ova djela budu nama stranim slavistima pristupačna, dakle izdana, onda nitko više neće moći tvrditi da su Hrvati dobili svoj štokavski jezik u 19. stoljeću.

Na osnovi ove pretpostavke vidim tri primarne zadaće.

1. Valja izraditi ponajprije priručnik hrvatske književnosti (a tu spadaju sve tri književnosti i sva tri jezika) gdje bi za svakoga autora trebalo stajati što je i kada od njega objavljeno, gdje i pod kojom signaturom se čuvaju njegovi rukopisi. Recentne povijesti hrvatske književnosti su što je epoha starija to nepouzdanije, uključujući i najnovije nje-mačko izdanje Frangešove *Povijesti hrvatske književnosti*⁴.

2. Na osnovi priručnika (*Handbuch der kroatischen Literatur*) mogao bi kasnije uslijediti jedan sustavan pristup svakom hrvatskom piscu posebice i to koristeći se suvremenim i brzim multimedijalnim sredstvima (primjerice CD-ROM kao što je to već praksa u filologiji) gdje bi se moglo, u nedostatku pouzdanih edicija, kopirati i sve rukopise pojedinih autora. Iz toga može s vremenom nastati jedna *Biblioteca croatica*.

3. Na osnovi tako već pristupačnih rukopisa (on line) mogu se pripremiti i tiskati kritička izdanja pojedinih pisaca. Tu valja temeljito preispitati načela izdavanja. Po mome trebalo bi sačuvati originalnu grafiju, jer jedino na toj osnovi možemo istraživati

² M. Moguš/J. Vončina, *"Salo debeloga jera libo azbukoprotres" Save Mrkalja*, Zagreb 1983.

³ N. Košutić-Brozović, "O prepjevima i prijevodima Tina Ujevića", u: *Croatica* 11/12 (1980/81), str. 105-135.

⁴ I. Frangeš, *Geschichte der kroatischen Literatur*, Köln/Weimar/Wien, 1995 (= "Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte", Reihe A: Slavistische Forschungen, NF, Bd 15).

povijest jezičnog razvoja. Onda bismo mogli jasno uočiti i štokavski jezični razvoj koji je nastupio davno prije 19. stoljeća kod čakavaca ali i kod kajkavaca. Istoj svrsi služe poželjni glosari svakog djela kao osnova za novi veliki rječnik hrvatskog jezika (rječnik JAZU je nepouzdan).

Ovih nekoliko riječi nisu sebi samima svrha nego ih govorim na temelju opažaja određenih pristupa i tendencija u hrvatskoj filologiji koje ja osobno smatram odgovornima za trenutno nezadovoljavajuće stanje hrvatske filologije.

ZUSAMMENFASSUNG

Die vier Jahrhunderte lang währende wissenschaftliche Auseinandersetzung mit der kroatischen Sprache und Literatur, die in Form von Lexika, Grammatiken und Rechtschreiblehren einsetzte, wird hier zum Anlaß für einen kritischen Rückblick auf die Hauptentwicklungsstränge der Standardisierungsgeschichte der kroatischen Sprache sowie der Literaturentwicklung in kroatischer und lateinischer Sprache genommen. Besonders hervorgehoben werden sollen die Vorentscheidungen für den Štokavischen Standard bei den Kroaten, die spätestens zu Beginn des 17. Jahrhunderts mit der Sprache der kirchlichen und liturgischen Texte bei der katholischen Bevölkerung in Dalmatien, Dubrovnik und Bosnien/Herzegowina getroffen wurden. Die diese Entwicklung prägenden Autoren wie Matija Divković, Ivan Bandulavić und Bartol Kašić waren durch die Benutzung des Stokavischen als Kirchensprache nicht nur einflußreich in den čakavischen und štokavischen Gebieten der Kroaten, sondern wurden gelegentlich auch zum Vorbild für die Sprache liturgischer Texte in den kajkavischen Gebieten des Zagreber Bistums. Die für die Entwicklung der štokavischen Literatursprache bedeutenden Lektionare, Predigtbücher, Rituale und Katechismen der genannten Autoren sind bisher aus den wissenschaftlichen Untersuchungen der Slavistik weitgehend ausgegrenzt worden und sollen daher in diesem Vortrag besonders besprochen und bewertet werden.

Der Vortrag bietet einen kritischen Beitrag und Vorschlag zur Neuorientierung der zukünftigen kroatistischen Forschung.